МЕХАНІЗМИ МОРАЛЬНОГО ВІДСТОРОНЕННЯ У СТРУКТУРІ НАСИЛЬНИЦЬКОЇ ПОВЕДІНКИ: СИСТЕМАТИЗАЦІЯ НАУКОВИХ ДАНИХ

Григораш О. С., *Київський університет інтелектуальної власності та права*

DOI: 10.53672/ej.6.2026.03.03 Check for updates

Анотація. На основі соціально-когнітивної теорії А. Бандури авторка систематизує вісім механізмів морального відсторонення (моральне виправдання, евфемістичне позначення, вигідне порівняння, перекладання та розподіл відповідальності, ігнорування/спотворення наслідків, дегуманізація жертви, звинувачення жертви), що дозволяють особі послаблювати власний моральний самоконтроль і виправдовувати насильницьку поведінку без відчуття провини. З опорою на праці К. Мур та Г. Бругес і Б. Капаррос показано роль цих механізмів у підтриманні насильницької поведінки, зокрема в контексті психології осіб, які вчинили вбивство: дегуманізація жертви й перекладання відповідальності розглянуто як найнебезпечніші прояви. Авторка наголошує, що моральне відсторонення не є єдиним поясненням насильства і має аналізуватися разом з іншими особистісними, соціальними та ситуаційними чинниками.

Ключові слова: моральне відсторонення, насильницька поведінка, соціально-когнітивна теорія, дегуманізація жертви, перекладання відповідальності, психологія вбивці.

Постановка проблеми. Однією з важливих проблем сучасної психології насильницької поведінки є з'ясування психологічних механізмів, які дозволяють людині порушувати моральні норми, виправдовувати заподіяння шкоди іншим і не відчувати відповідальності за власні дії. Особливе значення це питання має у сфері дослідження тяжких насильницьких злочинів, зокрема вбивств.

Людина здатна усвідомлювати моральну неприйнятність насильства, проте за певних обставин може знаходити внутрішні пояснення, які виправдовують її поведінку. У результаті моральні переконання перестають виконувати стримувальну функцію. Це створює передумови для агресивних дій, зниження співчуття до потерпілого та послаблення почуття провини.

Одним із понять, що пояснює цей процес, є моральне відсторонення, розроблене в межах соціально-когнітивної теорії Альберта Бандури [1]. Проблема полягає в необхідності систематизувати основні механізми морального відсторонення та визначити їхнє значення у формуванні й підтриманні насильницької поведінки.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю глибшого розуміння психологічних чинників, які сприяють виникненню та виправданню насильницької поведінки. Особливого значення набуває вивчення внутрішніх процесів, завдяки яким людина може ігнорувати моральні заборони, знецінювати життя іншої особи та перекладати відповідальність за власні вчинки на зовнішні обставини.

У сучасних умовах проблема насильства залишається актуальною для психології, криміналогії та юридичної практики. Дослідження механізмів морального відсторонення дає змогу краще зрозуміти психологічні особливості осіб, які вчиняють насильницькі злочини, зокрема їхні способи мислення, ставлення до жертви та особисте виправдання протиправних дій.

Важливість цієї теми також пов'язана з можливістю використання отриманих знань у профілактиці агресивної поведінки, психологічній діагностиці та корекційній роботі з особами, схильними до насильства.

Мета. Теоретичний аналіз і систематизація основних механізмів морального відсторонення, визначення їхньої ролі у структурі насильницької поведінки та з'ясування їхнього значення для розуміння психологічних особливостей осіб, які вчиняють тяжкі насильницькі злочини.

Аналіз стану опрацювання питання. Проблема морального відсторонення найбільш ґрунтовно досліджена в працях американського психолога Альберта Бандури [2; 5]. Саме він запропонував розглядати моральне відсторонення як процес послаблення внутрішнього морального контролю, що дозволяє людині здійснювати неприйнятні з моральної точки зору дії без вираженого почуття провини.

У роботах А. Бандури було визначено вісім основних механізмів морального відсторонення, які пояснюють, як людина виправдовує власну поведінку, зменшує значення заподіяної шкоди та перекладає відповідальність на інших [3; 4].

Подальший розвиток цієї проблематики відображений у дослідженнях К. Мур, яка розглядала моральне відсторонення як важливий чинник неетичної поведінки [6]. Також науковий інтерес становлять праці дослідниць Г. Бругес та Б. Капаррос, присвячені взаємозв'язку морального відсторонення, особистісних характеристик і насильницької поведінки ув'язнених [7].

Попри значну кількість наукових досліджень, залишається важливим комплексне узагальнення механізмів морального відсторонення саме в контексті насильницької поведінки. Особливої уваги потребує з'ясування того, як окремі когнітивні процеси впливають на ставлення людини до жертви, оцінювання наслідків власних дій і прийняття відповідальності.

Виклад основного матеріалу.

Поняття та психологічна сутність морального відсторонення

Моральне відсторонення – це психологічний процес, за якого людина послаблює дію власних моральних переконань, щоб виправдати поведінку, яка завдає шкоди іншим.

У нормі моральні принципи виконують функцію внутрішнього контролю: людина оцінює власні вчинки, передбачає їхні наслідки та відчуває відповідальність за заподіяну шкоду. Однак за певних умов цей механізм може послаблюватися. Моральне відсторонення не обов'язково означає повну відсутність моральних цінностей. Людина може знати, що насильство є неправильним, але знаходити пояснення, які дозволяють їй не сприймати власні дії як порушення моральних норм.

Основні механізми морального відсторонення

Відповідно до концепції А. Бандури, можна виділити вісім основних механізмів [4].

1. Моральне виправдання. Полягає у представленні насильницьких дій як необхідних або суспільно виправданих. Людина може переконувати себе, що діяла заради справедливості, захисту честі або покарання іншої особи.

2. Евфемістичне позначення. Передбачає використання пом'якшених висловів для опису жорстоких дій. Завдяки цьому людина зменшує психологічне сприйняття серйозності власної поведінки.

3. Вигідне порівняння. Людина порівнює власний вчинок із більш жорстокими діями інших людей. Унаслідок цього її поведінка здається їй менш небезпечною або неприйнятною.

4. Перекладання відповідальності. Особа пояснює власні дії впливом інших людей, наказами чи вимогами авторитетних осіб або тиском обставин. Таким чином вона намагається зменшити власну відповідальність.

5. Розподіл відповідальності. Проявляється тоді, коли людина вважає, що відповідальність за насильницький вчинок несуть усі учасники ситуації, а не вона особисто. Найчастіше це спостерігається у випадках групового насильства.

6. Ігнорування або спотворення наслідків. Людина применшує заподіяну шкоду, не визнає тяжкості наслідків або намагається не звертати уваги на страждання потерпілого.

7. Дегуманізація жертви. Полягає у позбавленні потерпілого людських характеристик у сприйнятті правопорушника. Жертва починає сприйматися не як особистість із власними почуттями та правами, а як об'єкт агресії.

8. Звинувачення жертви. Людина перекладає провину за насильство на самого потерпілого, стверджуючи, що він нібито спровокував ситуацію або сам спричинив негативні наслідки.

Зазначені механізми можуть взаємодіяти між собою та формувати систему психологічних виправдань, яка послаблює моральні обмеження поведінки.

Взаємозв'язок морального відсторонення та насильницької поведінки

Моральне відсторонення може відігравати важливу роль у формуванні та підтриманні насильницької поведінки. Воно не обов'язково є першопричиною агресії, однак здатне зменшувати внутрішні психологічні перешкоди перед її проявом. Одним із важливих аспектів такого взаємозв'язку є послаблення емпатії. Якщо людина перестає сприймати потерпілого як особистість, їй стає легше ігнорувати його переживання та страждання. Іншим аспектом є зниження особистої відповідальності. Правопорушник може пояснювати свої дії зовнішніми обставинами, впливом інших людей або поведінкою самої жертви.

Таким чином, моральне відсторонення може сприяти збереженню позитивного уявлення про себе навіть після вчинення серйозного насильницького діяння.

Значення морального відсторонення у психології осіб, які вчиняють убивства

У контексті психології вбивці моральне відсторонення становить особливий науковий інтерес, оскільки дозволяє досліджувати психологічні механізми, за допомогою яких людина виправдовує позбавлення іншого життя. Особа, яка вчинила вбивство, може використовувати різні способи психологічного виправдання: представляти злочин як помсту, перекладати відповідальність на потерпілого, применшувати значення власних дій або заперечувати моральну цінність жертви. Водночас важливо враховувати, що не всі особи, які вчиняють убивства, мають однакові психологічні особливості. Мотиви злочину, особистісні характеристики, життєві обставини та рівень усвідомлення власних дій можуть суттєво відрізнятися.

Тому моральне відсторонення не можна розглядати як універсальне пояснення всіх убивств. Воно є одним із можливих психологічних чинників, який необхідно аналізувати разом з іншими особистісними, соціальними та ситуаційними обставинами.

Практичне значення дослідження механізмів морального відсторонення

Вивчення механізмів морального відсторонення має важливе практичне значення для юридичної та кримінальної психології. Розуміння цих механізмів допомагає фахівцям аналізувати способи мислення правопорушників, особливості їхнього ставлення до потерпілих і характер виправдання власних дій.

Отримані знання можуть використовуватися під час психологічної діагностики, розроблення профілактичних програм, роботи з агресивною поведінкою та психологічної корекції осіб, які мають схильність до насильства.

Особливе значення має формування відповідальності за власні вчинки, розвиток емпатії, здатності розуміти переживання інших людей та усвідомлювати наслідки власної поведінки.

Висновки. Отже, моральне відсторонення є важливим психологічним механізмом, який допомагає пояснити, як людина може виправдовувати насильницькі дії та послаблювати внутрішній моральний контроль.

На мою думку, моральне відсторонення є одним із важливих психологічних механізмів, який допомагає зрозуміти, чому людина може свідомо вчиняти насильницькі дії та водночас знаходити їм виправдання. Особливо цікавим є те, що людина не обов'язково перестає розуміти різницю між добром і злом, але починає шукати пояснення, які дозволяють їй не відчувати себе винною. Я вважаю, що найбільш небезпечними проявами морального відсторонення є дегуманізація жертви та перекладання відповідальності. Адже коли людина перестає сприймати потерпілого як особистість із власними почуттями, переживаннями та правами, їй стає значно легше виправдовувати заподіяння шкоди.

На мою думку, важливо також розуміти, що моральне відсторонення не є єдиною причиною насильницької поведінки. Воно може поєднуватися з особистісними особливостями, соціальним середовищем, життєвим досвідом та конкретними обставинами. Тому не можна пояснювати всі випадки насильства або вбивства лише одним психологічним механізмом. Під час опрацювання цієї теми я дійшла висновку, що дослідження морального відсторонення має не лише теоретичне, а й практичне значення. Воно допомагає краще зрозуміти психологію людини, яка вчиняє насильство, її ставлення до потерпілого та способи виправдання власних дій. Отже, я вважаю, що усвідомлення механізмів морального відсторонення є важливим для розуміння природи насильницької поведінки, а також для її попередження. Особливу увагу необхідно приділяти розвитку емпатії, особистої відповідальності та здатності людини усвідомлювати наслідки власних вчинків.

Список використаних джерел

1. Bandura A. Social Foundations of Thought and Action : A Social Cognitive Theory. Englewood Cliffs, NJ : Prentice-Hall, 1986. xiii, 617 p.

2. Bandura A. Selective Activation and Disengagement of Moral Control. Journal of Social Issues. 1990. Vol. 46, No. 1. P. 27–46. DOI: https://doi.org/10.1111/j.1540-4560.1990.tb00270.x.

3. Bandura A., Barbaranelli C., Caprara G. V., Pastorelli C. Mechanisms of moral disengagement in the exercise of moral agency. Journal of Personality and Social Psychology. 1996. Vol. 71, No. 2. P. 364–374. DOI: https://doi.org/10.1037/0022-3514.71.2.364.

4. Bandura A. Moral Disengagement in the Perpetration of Inhumanities. Personality and Social Psychology Review. 1999. Vol. 3, No. 3. P. 193–209. DOI: https://doi.org/10.1207/s15327957pspr0303_3.

5. Bandura A. Selective Moral Disengagement in the Exercise of Moral Agency. Journal of Moral Education. 2002. Vol. 31, No. 2. P. 101–119. DOI: https://doi.org/10.1080/0305724022014322.

6. Moore C. Moral disengagement. Current Opinion in Psychology. 2015. Vol. 6. P. 199–204. DOI: https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2015.07.018.

7. Brugués G., Caparrós B. Dysfunctional personality, Dark Triad and moral disengagement in incarcerated offenders: implications for recidivism and violence. Psychiatry, Psychology and Law. 2022. Vol. 29, No. 3. P. 431–455. DOI: https://doi.org/10.1080/13218719.2021.1917011.

Mechanisms of Moral Disengagement in the Structure of Violent Behaviour: A Systematization of Scientific Data

Hryhorash O. S.

Abstract. Drawing on Albert Bandura's social-cognitive theory, the author systematizes eight mechanisms of moral disengagement — moral justification, euphemistic labelling, advantageous comparison, displacement and diffusion of responsibility, disregarding or distorting the consequences, dehumanizing the victim, and attributing blame to the victim — that allow a person to weaken their own moral self-control and justify violent conduct without feeling guilt. Drawing on C. Moore and G. Brugués and B. Caparrós, the paper examines the role of these mechanisms in sustaining violent behaviour, including in the psychology of persons who have committed murder, identifying dehumanization of the victim and displacement of responsibility as the most dangerous manifestations. The author stresses that moral disengagement is not a sole explanation of violence and must be analysed together with other personal, social and situational factors.

Keywords: moral disengagement, violent behaviour, social-cognitive theory, dehumanization of the victim, displacement of responsibility, psychology of the killer.

References

1. Bandura A. Social Foundations of Thought and Action: A Social Cognitive Theory. Englewood Cliffs, NJ : Prentice-Hall, 1986. xiii, 617 p.

2. Bandura A. Selective Activation and Disengagement of Moral Control. Journal of Social Issues. 1990. Vol. 46, No. 1. P. 27–46. DOI: https://doi.org/10.1111/j.1540-4560.1990.tb00270.x.

3. Bandura A., Barbaranelli C., Caprara G. V., Pastorelli C. Mechanisms of moral disengagement in the exercise of moral agency. Journal of Personality and Social Psychology. 1996. Vol. 71, No. 2. P. 364–374. DOI: https://doi.org/10.1037/0022-3514.71.2.364.

4. Bandura A. Moral Disengagement in the Perpetration of Inhumanities. Personality and Social Psychology Review. 1999. Vol. 3, No. 3. P. 193–209. DOI: https://doi.org/10.1207/s15327957pspr0303_3.

5. Bandura A. Selective Moral Disengagement in the Exercise of Moral Agency. Journal of Moral Education. 2002. Vol. 31, No. 2. P. 101–119. DOI: https://doi.org/10.1080/0305724022014322.

6. Moore C. Moral disengagement. Current Opinion in Psychology. 2015. Vol. 6. P. 199–204. DOI: https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2015.07.018.

7. Brugués G., Caparrós B. Dysfunctional personality, Dark Triad and moral disengagement in incarcerated offenders: implications for recidivism and violence. Psychiatry, Psychology and Law. 2022. Vol. 29, No. 3. P. 431–455. DOI: https://doi.org/10.1080/13218719.2021.1917011.

Бібліографічний опис (ДСТУ 8302:2015): Григораш О. С. Механізми морального відсторонення у структурі насильницької поведінки: систематизація наукових даних. Судово-психологічна експертиза. Застосування поліграфа і спеціальних знань в юридичній практиці. 2026. Т. 11, № 2 (62). С. 43–47. DOI: https://doi.org/10.53672/ej.6.2026.03.03.